

Pole geeniust ilma hulluseta

Eesti malepärand on väikeriigi kohta olnud väga rikkalik, kuid Eesti maleajaloos leidub ka kurvapoolsemaid peatükke ning suurmeister Lembit Olli nimi kaunistab üht taolist peatükki. 23. aprillil oleks Lembit Oll saanud 52 aastaseks, kuid vaid 33 aastasel lahkunud andekat maletajat mäletatakse Paul Kerese nimelises malemajas memoriaalturniiriga. Kuidas Oll tippu jõudis ning mis viis võika enesetapuni? Vastuste leidmiseks heidame korra pilgu ühele Eesti maleajaloo kurvale peatükile.

Noor täht

Lembit Oll sündis Kohtla-Järvel, sügaval Nõukogude ajal, kuid varajaselt tärnanud malelised ambitsioonid tõid ta kiiremas korras Eesti NSV malelisse kantsi, Tallinnasse. Vanadele kaladele paistis Oll juba varakult silma, eriti oma avangukäsitluse ning välgutamisega. Varsti oli heale esmamuljelele lisaks ette näidata ka Eesti meistritiitel, kusjuures Ollist sai 1982. aastal läbi aegade noorim Eesti meister. Võitis ta selle tiitli ju vaevu 15 aastasena. Vaatame ka mõnda noore Olli stiilinäidet.

[Oll - Gipsils](#) 1-0, (1982 Pärnu)

[Oll – Lapitskaya-Donchenko](#), 1-0, (1981, Alajõe)

Tähelend jätkus ning nooruk täitis juba järgmisel aastal rahvusvahelise meistri normid ning võitis üleliidulised U20 meistrivõistlused, mis tagasid talle pääsu noorte MM-ile, kus Oll saavutas 5. koha. Taoliste tulemustega istutas Oll ennast edaspidiseks Eesti maleparemikku, kuid koduseks rivaaliks kujunes neli aastat vanem Jaan Ehvest. Kaheksakümnendatel pidasid need kaks Eesti malelootust omavahel ka paar põnevat lahingut, kuid ikka ja jälle kippus peale jääma Ehvest ([1983](#), [1985](#)). Kindlasti suutis Ehvesti üleolek Olli teatud määral motiveerida, kuna Eesti ainuvalitseja tiitel jäi saavutamata ning seega oli mille poole püüelda. Olli suhtumine oli juba kord selline, et ta pidi võitma kõik, mis võita andis. Ehvest võttis suurmeistri tiitli 1987. aastal ning Oll saavutas sama kolm aastat hiljem. Seega saavutas Oll tegelikult suurmeistri tiitli kiiremini kui Ehvest, kuid lineaarses ajakäsitluses jäi ta teatud määral ikkagi Ehvesti varju. Olli täht säras seda heledamalt ning võitis alates 1989. aastast iga aasta vähemalt ühe suurema turniiri, korjates sealhulgas nimekaid skalpe nii tavaturniiridel kui olümpiaadidel. Mida kõrgemale Olli reiting tõusis, seda nimekamaid vastaseid ta teisel pool lauda leidis ning oma karjääriredelil ronis Oll lõpuks juba nii kõrgele, et oli valmis maailmameistrivõistlustel mängima. Ta oli liikunud reitingu poolest tõelisesse maailma koorekihti ning 1998. aastal saavutas ta kõrgeima reitingu (2650) ning platseerus sellega maailmas 25. kohale. See oleks ideaalis olnud alles algus, kuid kõikidel geeniustel on omad kiiksud ja vead. Olli puhul said need saatuslikuks. Küll aga oli ta laua taga maailma tippudele tõeliseks pähkliks,

Lembit Oll 1982. aasta edukatel Eesti meistrivõistlustel | Foto: Gunnar Vaidla, ESM F 439:465/A7675, Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum SA, <http://www.muis.ee/museaalview/82493>

kelle peal mitmed ka oma hambad kaotasid:

Oll – Topalov, 1-0 (1993 PCA Kval.)

Oll – Kasparov, ½- ½ (1994 Olümpiaad)

Morozevitš – Oll, 0-1 (1997 Groeningen)

Kõigel sellel oli aga oma hind ning malelisel fanatismil, mis maletajatest tippmaletajad teeb, võivad olla omad varjuküljed. Üsna pea sai selgeks, et Olli puhul kippus taoline fanatism kontrolli alt väljuma ning tahe võita ükskõik mis hinnaga võimendades pisiveidrusi, mille taustal Olli vaimne tervis aina enam kannatama hakkas.

Lembit Oll esimesel, Ehlvest teisel laual ning Olümpiaadil vastasteks Kasparov ja Kramnik. Taamal võistlesid Sepp ja Rõtšagov Drejevi ja Svidleriga. | Foto: erakogu

Vaimuprobleemid

„Lembit oli alati pisut kummaline, aga kõik maletajad on veidrad.“ meenutab Lembitu endine abikaasa Aime ning tal on mõnes mõttes õigus. Male nõuab oma olemuselt juba veidi paranoilist lähenemist, kuna tuleb karta ja otsida vastuseid probleemidele, mis tihti tegelikult malelauale ei jõuagi. Kuna võimalike käikude arv kasvab eksponentsiaalselt ning vastase käike ei saa ette teada, siis tekitab see pea lõpmatuna näiva võimaluste labürindi, kus hea maletaja peab suutma orienteeruda. Kõik ohtlikuna näivad variandid on vaja üle lugeda, et kuidagi vastase käike ette näha. David Shenk: „Hea maletaja ongi laual toimuva suhtes paranoiline. Kui see paranoia aga malelaua tagant reaalsesse ellu kaasa võtta, siis ei tule sellest midagi head. Sellisel puhul hakkab inimene maailma tõlgendama malemängu kohaselt.“

Foto: erakogu

Kui Kerese puhul räägitakse liigsest rüütellikusest ning tema käitumise puhul paistab silma just ilmne vastumeelsus „võita, ükskõik, mis hinnaga!“ mentaliteede suhtes, siis Oll on selles osas justkui Kerese vastand. Mõlemal juhul tundub tegu olevat äärmustega. Aime Oll: „Ta pidi võitma ükskõik keda või mida! Ta ei õpetanud poegadele varakult malet minu meelest just seetõttu, et kartis: äkki neist võib tulla temast parem mängija. See oli üks ta

kiiksudest. ... Lembit pidi ka doominos poegi võitma. Kas või nii, et kümme doominokivi on tagumiku all. ... Kui mulle korruga tundus, et ta veel kummalisemaks muutub, ütlesid teised, et need on minu luulud – et Lembit ongi selline."

Vana kala Aleksander Veingold meenutab: "Teatud momendini on see kaunis mäng inimese arengule ainult kasuks. Süvenedes tekib professionaalse kretinismi oht. Lembit oli maleline fundamentalist – samamoodi, nagu ta arvestas variante ruudulisel laual, kaalus ta ka inimesi kui vahendeid elumängus. Kuigi ta ei kasutanud kedagi omakasupüüdliselt, järgis ta vahel põhimõtteid, mida teistel oli raske mõista, ja nii tekkisid vastuolud."

Vaimuhaigus süvenes ning psikiiksudest, mis olid juba varem hullema suhtes kartust äratanud, kasvasid välja aina suuremad kurioosumid. Vaimne tasakaal kippus järk-järgult kaduma. Näiteks üritas Oll 90. aastate teisel poolel ilma viisata Venemaale lennata, sõitis Narva simultaanile taksoga ning läks talvisel ajal presidendi vastuvõtule... sokkides. Haiguse süvenedes käis Lembit juba erinevate arstide jutul ning sattus ka psühhoneuroloogiahaiglasse. Seepeale teatasid arstid Lembitu naisele, et „ilmselt lõppeb kõik kunagi lõpliku ärapäõramisega“ ning emale, kes soovis oma laste tervist säästa, tähendas see vaid üht: lahutust. Vähe sellest, et Lembitu haigus aina enam muret valmistas, sattus ta lahutuse tõttu ka masenduse küüsi, mis mitte kuidagi paranemisele kaasa ei aidanud. Lembit seadis ennast seepeale alguses ämma-äia juurde elama ning Aime meenutab, et Oll hakkas neid oma vanemateks pidama. Lõpuks leidis ta omale Vindi tänaval asuvas ühiselamus kahetoalise korteri kus ta ka oma elupäevade lõpuni pesitses, kuid aina süvenevate haigushoogude rüpes aina uusi vandenõuteooriad haudus.

1998. aastal tekitas ta tõelise skandaali, kui süüdistas Elista maleolümpia osavõtjaid purjutamises ning ründas Ehlvesti, kes olevat jätnud meeskonna mitmeks vooruks abita, et FIDE kongressil osaleda. Selle tegelikuks põhjuseks pidas Oll seal peetavat välkmaleturniiri, kus esikoha auhind olevat tema sõnul olnud 3000 dollarit. Kõige selle taustal läks ta tülli ka maleliiduga. Paar nädalat enne saatuslikku haigushoogu tunnistas ta intervjuus Sportitählele, et tuleval Las Vegase MM-il kardab ta võimalikku haigushoogu oma vastastest rohkem. Eks mees sai ka ise aru, millist ohtu see talle kujutab ning arstide poolt ennustatud „viimane kriis“ kulmineeruski lõpuks haigushooga, mis lõpetas andeka maletaja elutee enesetapuga 16. mail 1999. aastal, kui avatud neljanda korruse akna alt leiti Vindi tänavasillutisel Olli liikumatu surnukeha.

Polnud kaugeltki esimene...

Malel on kahtlemata positiivne mõju inimese arengule, kuid sellega (nagu kõigega siin ilmas) ei saa üle piiri minna. Malel on taolisel puhul kummaline komme selle harrastajaid rikkuda, sest just äärmiselt pühendunud maletajate seas leidub ebaproportsionaalselt palju näiteid, kelle jaoks on malest saanud väetis vaimuhaiguste põllul. Teisisõnu on just erakordselt geniaalsed maletajad tihti sattunud veidrikkuse küüsi. Kummastavaid näiteid sellest on arvukalt: Rubiņštein hüppas kärbse eest pääsemiseks aknast välja; Steinitz mängis enda sõnul malet Jumala endaga; Kortšnoi mängis malet surnuga ning malelise fanatismi tõttu aru kaotanud Fischeri kõrval on kõige prominentsemalt esile kerkinud just Morphy, kes pärast kõikide omaaegsete meistrite alistamist malemaailmast eralduda üritas, kuid kelle kuulsus seda enam ei võimaldanud. Ikka ja jälle loeme, kuidas paranoia teda edasi saatis ning sünnitas lõpuks kuulujutu, justkui oleks ta surnud ümbritsetuna naiste kingadest. Ka Eestis polnud Oll kaugeltki mitte esimene, kelle maleline fanatism ta vaimuhaiguse küüsi viis. Kui ameeriklaste puhul tõmmatakse paralleele just Morphy ja Fischeri vahele, siis Eesti kontekstis saab sarnaseid nukraid paralleele konstrueerida just Lembit Olli ja Ilmar Raua vahele.

Mõlemad olid karjääri alguses paljulubavad, kuid sattusid lõpuks vaimuhaiguse küüsi ning haigus viis nad siit ilmast noortena, maleliselt parimas eas. Kui Olli lugu juba vaatasime, siis meenutagem ka Ilmar Raua kurvamaigulist elutee lõppu. Pärast edukat, kolmanda kohaga lõppenud 1939. aasta Buenos Airese olümpiaadi, otsustas Raud Teise maailmasõja puhkemise tõttu Argentiinasse jääda, kuid hästi ei mõjunud ei kliima ega kohalik õhkkond, sest varsti lõi välja pärilik vaimuhaigus. Hoogu sattununa tilendas Raud siis ühel päeval keset Buenos Airese peatänavat, seisates liikluse ning tõmmates sellega kohaliku politsei tähelepanu. Joodikuks peetud Raud toimetati arestikambrisse, kuid järgmisel päeval oli, keelebarjäärist hoolimata, ka neile selge, et Raua vaimne tervis pole korras ning ta saadeti hullumajja. Kümnekonna päeva pärast oli Rauast saanud manalalaps.

Olli puhul oli eestkätt tegemist geniaalse maletajaga, kes on korraga inspiratsiooniks ja hoiatuseks mitte ainult Eesti maletajatele, vaid maleperele üle kogu maailma. Kurvast lõpust hoolimata on Olli suurimaks pärandiks tema maleline looming, mis on ajatu ning tema loomingust võib suurepärase mängude keskelt leida ka tõelisi pärle. Seega meenutagem malegeeniust geniaalse partiiga. Ühtlasi on tegu ka kohustusliku partiiga, mis peab igat Olli artiklit saatma, kuna kuulub, nagu Oll isegi, tõelisesse maleklassikasse.

Oll – Ulibin, 1-0 (1989 Tbilisi)

Järgnes 10. **O:h6** ja sealt algas Olli rünnak, mille tõrjumine osutus praktiliselt võimatuks. Pärast seda partiid on samasse seisuga jõutud kaheksal korral, millest 7 partiid on lõppenud valge võiduga ning vaid üks nõrgema tasemega mäng lõppes, musta õnneks, viigiga.